

de natuur te vervangen door het geestelijk beeld; door de symbolisten en in edeler vorm door de expressionisten.

XI

In het expressionisme vinden wij weder *physische en psychische* elementen. Wij zouden daarom, gemakshalve, van een physisch en 'n abstract expressionisme kunnen spreken. Het physische expressionisme is van alle tijden en treedt, meer of minder overwegend, bij alle volkeren op den voorgrond. Het abstracte expressionisme is van dezen tijd. Het eerste wordt aangetroffen zoowel in de Oostersche beeldsnij- en schilderkunst, in de middeleeuwsche plastiek, in de werken van Botticelli, Michel-Angelo, Peter Breughel (bij wien het zeer positief optreedt) en Rembrandt, als in de werken van Goya, Honoré Daumier, van Gogh, Gauguin, Matisse, Cézanne, Picasso, Munch, Franz Marc (gedéicideerd en subliem), van der Leek*) e. a. In de literatuur: in de bijbelverhalen, — b.v. in het verhaal van Simson, — in de sprookjes enz. Er is geen kunstuiting der oude of nieuwere tijden waarin het expressionisme, hetzij zwak of sterk uitgesproken, niet aan den dag komt.

Wanneer door verschuiving der normale proporties de vormen aan de natuur-illusie ontrukkt worden, wanneer de kleuren hun naturalistischen schijn verliezen, ontstaat expressionisme. Het natuurlijk aspect gaat geheel (abstract expressionisme) of gedeeltelijk (physisch expressionisme) verloren en hiervoor komt in de plaats: het geestelijk aspect; het eenige *ware* in de Kunst. Door de beeldende expressie worden de natuurwaarden geheel of gedeeltelijk in zinnebeeldige waarden omgezet.

De inhoud of het geestelijk aspect der expressionistische kunstwerken wordt door den zinnebeeldigen samenhang der gedeformeerde natuurvormen bepaald.

Gustave Flaubert zegt: dat men de grooten in de kunst kent aan

*) Overgangperiode.